शिरिजङ्गा त्येअङ्सी अदृश्य शक्ति छन्

हर्कजङ कुरुम्बाङ (लिम्बू)

सन् २००३ अगष्ट १८ को दिन श्री गम्भीरधोज तुम्बाहाङ्फेसंग उहाँको घर कालेम्बुङबाट पश्चिम सिक्किम सोऱ्याङको उच्च मा.वि.का लिम्बू भाषा प्राध्यापक श्री चन्द्र माङ्युङ्लाई भेट्न बाटो लाग्यौं । कालेम्बुङ् देखि सोऱ्याङसम्मको दुरी करिव ६२ कि.मि. छ । बसद्वारा चित्रे, मल्ली हुँदै ४४ कि.मि. पार गरे पछि जोरथाङ् पुग्यौं । त्यस्तै जोरथाङ्बाट नाम्ची, नाम्थाङ्, चेखुङ् हुँदै १८ कि.मि. पार गरी सोऱ्याङ्को आँगन टेक्न पुग्यौं । वर्सादे यामले गर्दा यात्रा त्यति सहज थिएन । सरको सोधखोज गर्दै उहाँले पढाउँने स्कूलमा पुग्दा भेटन सकिएन । उहाँकै समकक्षीहरूले बताए अनुसार दोकानतिर लागी सक्नु भएको रहेछ । उहाँलाई भेटने उत्सुकताले हामी पनि उतैतिर लाग्यौं । दोकानमा पुगेर चन्द्र माङयुङ सर यहाँ हुनु हुन्छ कि भनेर दोकानेलाई प्रश्न गर्दा उहाँ नै हुनु हुन्छ भनेर एक जना अधबैंसे मान्छे प्रति सङ्केत गरे । एक आपसमा परिचय गऱ्यौं । उहाँले स्कूलतिर लानुभयो र उहाँको अन्य साथिहरूसँग पनि परिचय गराउँनु भयो । त्यसपछि स्कुलको पाहुना कोठामा बसेर निकैबेर छलफलहरू गऱ्यौं । छलफलको विषय थियो, लिम्बू भाषा एवं शिरिजङगा लिपिको आलेखन प्रक्रियालाई कसरी सुद्धीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने थियो । छलफलको अन्त्यतिर हामीलाई त्येअङसी शिरिजङगालाई हत्या गरिएको ठाउँबारे बुझ्न इच्छा जागेर आयो । हत्या भएको ठाउँ नजिक पुगिसकेका रहेछौं । हामीलाई थाहा नभएकोले सरलाई कहाँ र कति टाढा पर्छ भनेर सोध्यौं । उहाँले मार्ताम भन्ने ठाउँ हो । यहाँबाट करिव १३ कि.मि. टाढा पर्ने जानकारी दिनु भयो । जानकारी पाए पछि त्यहाँ जाने योजना बनायौं । उहाँको सल्लाह थियो समय छ भने जसरी पनि त्यहाँ पुगेर फर्किनु होला । विहान सल्लाह गरौं र त्यसवारे विस्तृत विवरण दिनेछु भन्नु भयो । त्यसपछि बस्ने कोठा खोज्न बजारतिर लाग्यौं । कोठा पाएपछि उहाँ आफ्नै कोठातिर फर्किनु भयो ।

चन्द्र माङयुङ
याक्थुङ् पाःन् हु?साम्बा

भोलिपल्ट बिहान हामी सरको कोठामा पुग्यौं । हामीले त्येअङसी शिरिजङगालाई हत्या गरिएको ठाउँमा जाने बतायौं । उहाँले हुन्छ भनेर पूर्व विवरण दिँदै विदा गर्नु भयो । सिमसिम पानी परिरहेको थियो । रोडै-रोड केही माथि पुग्दा एउटा जिप बिपरित दिशामा यात्रु बिना आइरहेको थियो । रोकेर सोधपुछ गर्दा चालकले सोऱ्याङ पुग्नै पर्ने बताए । चालकको काम सकेपछि हामी त्यसै जिपमा मार्तामतिर लाग्यौं । मौसम पनि निर्मल हुँदै गयो । सोऱ्याङ्बाट खड्गबजार, शिम्लिङ, बाह्रमाईल, देउराली डाँडा, सिरिबदम, साम्दोङ हुँदै कालुक पुग्यौं । जिप अर्को दिशा जाने भएकोले हामी त्यहीँ कालुकमा ओर्लियौं । चालकले त्यहाँबाट धेरै टाढा नपर्ने जानकारी दिएका थिए । भाग्यवश अर्को गाडी पाए पछि एकैछिनमा मार्ताम पुग्न सफल भयौं । गाडीबाट ओर्लिएर त्यहीँ कतै हो कि भनेर दायाँ बायाँ हेर्न थाल्यौं । एक जना स्थानीयले कहाँ जान लागेका हौ ? केही खोजे जस्तो देख्छु भनी प्रश्न गरे । हामीले यहाँ त्येअङसी शिरिजङगालाई हत्यागरेको ठाउँ खोज्दै आएका हौं त्यो ठाउँ कहाँ पर्छ भनि प्रति प्रश्न गऱ्यौं । अलिक तल पर्छ भन्दै उत्तर दिए । त्यहाँ एकजना ५९ वर्षीय शुकराज लाबुङ ज्यू “चौतारे” लाई भेटायौं र उहाँसँग राम्रो जानकारी लियौं । त्यहाँबाट निकै तल भएको बत्ताउनु भयो । हत्यागरेको ठाउँ देखि सन्दुस लुकाएको झन तल रेशी “वधाम्” (झर्ना) दोभानमा छ । एकजना अगुवा बिना हामीले मात्र पत्ता लगाएर अवलोकन गर्न सक्ने अवस्था नभएको महसुस गऱ्यौं । अगुवाको लागि चौतारे शुकराज लाबुङ ज्यूलाई नै अनुरोध गऱ्यौं । नभ्याउने कुरा गरेपनि उहाँलाई मनायौं । फर्किदा उकालो बाटो भएकोले तर्केर सन्दुस लुकाएको ठाउँ “वधाम” देखि अर्केबाटो फर्किने योजना पनि गऱ्यौं ।

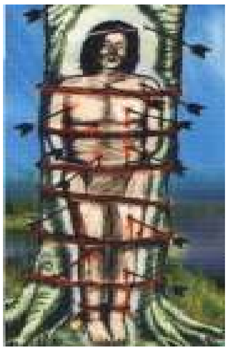

अगुवा “चौतारे”को साथ अवलोकन सुरु भयो । जाँदाजाँदै बाटोमा शिरिजङ्गाको हत्यागर्ने भोटेहरूको बस्ती पनि देखाउँनु भयो । पहिले भोटेहरूको ठूलो वस्ति भएको तर जब शिरिजङ्गाको हत्यागरे, त्यसपछि मासिन्दै गएर एकघर मात्र बाँकी रहेको बताए । स्थानियहरूको जन विश्वास अनुसार त्यसरी मासिन्दै जानुको कारण शिरिजङ्गाको दैविक शक्तिको दण्ड हो भन्ने गर्द छन् ।

त्येअङसी शिरिजङ्गाले आफ्नो शिश्यहरूलाई शिक्षा दिने र पढाउँने ठाउँमा पुग्यौं । त्यहाँ एउटा ढुङ्गा माथिल्लो पट्टिबाट आठफिट, तल्लो पट्टिबाट पन्ध्रफिट अग्लो र गोलाइ लगभग उनन्चास फिट भएको एक्लो ढुङ्गा छ । त्येअङसी शिरिजङ्गाले त्यहीँ ढुङ्गामा बसेर शिक्षा दिनु हुन्थ्यो रे । ढुङ्गा माथि चढ्नको लागि कोपेर खुडकिलाहरू बनाइएको छ । ढुङ्गाको सम्मुख एउटा मन्दिर “माङ्हिम्” निर्माण गरिएको छ । प्रो. पवन चाम्लिङ्ग सिक्किमको मुख्य मन्त्री भए पछि बि.सं. २०४० सालमा उक्त माङ्हिम निर्माण गरिएको छ । त्येअङसी शिरिजङ्गालाई हत्यागर्दा बाँधिएको ठूलो रूख भने नष्ट भएकोले केही प्रमाण नपाइन्ने भएको छ । मन्दिर भित्र बाहिर वरिपरी राम्ररी अवलोकन गऱ्यौं । मन्दिर वरिपरि फोटोहरू खिच्यौं । त्येअङसी शिरिजङ्गाको दैविक शक्तिले होला एउटा झुण्डचाएको लेख भने फोटो खिच्दा क्यामेरा अप्रेट भएन । मन्दिर बाहिर निकालेर उक्त लेखलाई फोटो खिच्ने प्रयास गऱ्यौं । तर, क्यामेराले खिच्नै खिचेन । त्यो लेख हातैले सारेर ल्याएको छ । लेख निम्न अनुसार छ ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

माङ्हिम् परिसर अवलोकन गरिसकेपछि सन्दुस लुकाएको ठाउँतिर लाग्युँ । त्यो ठाउँ पश्चिम सिक्किम गेजिङ्ग जिल्ला अन्तर्गत मार्ताम गाउँमा पर्दछ । “माङ्हिम्” बीचगाउँमा छ भने सन्दुस लुकाएको ठाउँ गाउँको पुच्छर रेशी “वधाम” दोभानमा पर्द छ । यो कलेज खोला र रेशी खोलाको संगम हो । कलेज खोलाको अर्को नाम लिम्बू भाषामा “केरेक्मा यङ्घङ्” पनि भनिन्छ ।

सन्दुस लुकाएको ठाउँमा जाँदा अगुवा चौतारेसंग धेरै प्रश्नहरू गर्दै ओरालो झऱ्यौं । त्यो सन्दुसमा के थियो ? कसरी पाषाणमा परिणत भयो ? आदि इत्यादि । वधाम रेशी खोलाको झर्ना हो । त्यसको दायाँ बायाँ पहरा छ । एकापट्टि पहराको ओडारमा सन्दुस लुकाइएको ठाउँ छ । अगुवा नभएको भए हामी मात्र त्यहाँ पुग्न गाह्रो नै थियो । त्यहाँ पुग्ने गोरेटोमा सिस्नु घारी फाड्दै सन्दुस भएको अक्करे पहरामा पुगेका थियौं । त्यहाँ जुका पनि उत्तिकै लाग्दो रहेछ । ओडारमा पुगेपछि प्रत्यक्ष सन्दुस देख्न पाउँदा अति खुशी लाग्यो र फोटोहरू खिच्यौं । सन्दुस लगभग अठार इन्च लम्बाइ र आठ इन्च चौडाइ भएको चारपाटे पाषाण देखिन्छ । शिरिजङ्गाको मृत्यु पछि त्यो काठको सन्दुस पाषाणमा परिणत हुँदै गएको जन विश्वास छ । करिव १६० वर्षको अवधिमा उक्त सन्दुस पुरै ढुङ्गा भएको भनाइ छ । स्थानिय चिउरीबोटेका एक जानकारले प्रश्न अघि सार्नु भयो । तपाईहरूले सन्दुसको फोटो खिच्नु भयो ? हजुर खिच्यौं त भन्दा, उहाँले भन्नु भयो । मैले पनि नजीकबाट धेरै फोटोहरू खिचेँका थिएँ तर निस्केन टाढाबाट खिचेका फोटोहरू मात्र निक्लिएको जानकारी गराए । हामीले पनि सन्दुसको थुप्रै फोटोहरू खिचेका थियौं तर एउटै निस्केन । हुन सक्छ सिरिजङ्गाको दैविक शक्तिले होला आजसम्म उक्त सन्दुसको फोटो कसैले निकाल्न सकेका छैनन् ।

गम्भीरधोज तुम्बाहाङ्फे सन्दुस अवलोकन गर्दै

तत्कालीन नेपाल सरकारले त्येअङ्सी शिरिजङ्गालाई देश द्रोहीको नाम लगाएपछि ज्यान बचाउँन सिक्किम भागेको इतिहास धेरै लेखक तथा इतिहासकारहरूले लेखिसकेको छन् । सिक्किममा पनि उहाँलाई नियोजित एवं क्रूरता पूर्वक हत्या गरिएको थियो । लामाहरूले हत्या गरी छालाको धोक्रोमा लाश हालेर रेशी तथा कलेज खोलाको संगममा बगाइ पठाउँदा त्यो लास हालेको धोक्रोबाट एउटा चरोको रूप उडेर गएको देखेका थिए । त्यस्तो देखे पछिमात्र भोटेहरूले उनी साच्चीकै महान आत्माका सन्त रहेछन भनि विश्वास गरे । त्यस पछि

भोटेहरूका सन्ततिहरूले पनि माङ्हिम बनाइ युमाको रूपमा मान्दै आएका छन् । यसरी भाषा तथा कथाहरूलाई लेखन प्रकृयामा बदलेर संरक्षण गर्ने त्येअङसी शिरिजङ्गा एक दैबि शक्ति नै प्रकट हुनु भएको प्रमाणित हुन्छ । सिक्किममा हत्या गरिएको हुनाले होला आलेखन र टाईपिङ्गको विकास पनि सिक्किमबाटै शुरु भएको थियो । सिक्किमका मुख्य मन्त्री श्री सन्चमान सुब्बाको कार्यकाल सन् १९८२ साल देखि टाईपिङ्गको सुरुआत गरिएको थियो ।

नेपाल सरकारले सन् १९९२ डिसेम्बर ३१ मा प्रकाशित हुलाक-टिकटमाला नं. ५५७ फेस मूल्य रु.१:०० को टिकट छापिसकेको छ । किरात लिम्बुहरूले उहाँलाई भाषा-लिपिको शहीदको रूपमा सम्मान साथ मान्दै आएका छन् । वर्तमान संसारको छ हजार सात सय भाषाहरू मध्ये लिम्बू भाषा पनि एक हो । त्यति धेरै भाषाहरू मध्ये लेखन प्रकृयामा शिरिजङ्गा लिपि तिसौं स्थान भित्र पर्न सफल भएको छ । यो उपलब्धिलाई लिम्बूहरूले गौरव मान्दै आएका छन् । त्यसैले यसको महत्व बुझेर संरक्षण तथा संवर्धन गर्न संसार भरीकै सम्पूर्ण लिम्बूहरू आत्मा साथ गरेर एकजुट भई लाग्यौं भने मात्र त्येअङसी शिरिजङ्गाको योगदान साथै बलीदानको कदर हुने छ ।

सन्दर्भ सामग्रीः

प्रत्यक्ष अवलोकन
थेबे, प्रसाद. (२०६४ पुस). त्यअङसी सिरिजङगा समयको कोलाजमा, तान्छोप्पा (मासिक) वर्ष १२, अङ्क १२: पन्ना नं. १.
पी.एस. सुब्बा (मुरिङला), धर्मदत्त रोड, सोऱ्याङ बस्ती, पि.ओ. सोऱ्याङ ७३७१२१, पश्चिम सिक्खिम, भारत
डव्लु डव्लु डव्लु डट मेवानाम्बिन डट कम् (www.mewanambin.com)